

נטילת שכר לעשיית מצוות

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: (במדבר פרק א פסוק א)

כתוב במדרש (במדבר פרשה א, ז) וידבר ה' אל משה במדבר סיני, למה במדבר סיני, מכאן שנו חכמים בג' דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר, באש מנין (שמות יט) והר סיני עשן כולו וגו', ובמים מנין שנאמר (שופטים ה) גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, ובמדבר מנין וידבר ה' אל משה במדבר סיני. ולמה ניתנה בג' דברים הללו, **אלא מה אלו חנם לכל באי העולם כך דברי תורה חנם הם, שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים, ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני אלא כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, לכך נאמר במדבר סיני.**

הנוטל שכר לדון

עוד מקור מצאנו (בכורות כט, א) שכתוב במשנה הנוטל שכרו לדון דיניו בטילים, להעיד עדותיו בטילין, וכו'. ואמרינן בגמ' מנהני מילי אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא (דברים ד) ראה למדתי אתכם וגו' מה אני בחנם אף אתם בחנם. תניא נמי הכי כאשר צוני ה' אלהי, מה אני בחנם אף אתם בחנם, ומנין שאם לא מצא בחנם שילמד בשכר תלמוד לומר (משלי כ"ג) אמת קנה. ומנין שלא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר, תלמוד לומר לומר אמת קנה ואל תמכור.

שבר בטלה

וכן נפסק בשו"ע (חו"מ ט, ה) הנוטל שכר לדון, כל דיניו שדן בטילים, אלא א"כ ידוע שלא נטל בהם שכר. ואם אינו נוטל אלא שכר בטילתו, מותר. **והוא שיהיה ניכר לכל שאינו נוטל אלא שכר בטילתו**, כגון שיש לו מלאכה ידועה לעשות בשעה שיש לו לדון, ואמר לבעלי הדין תנו לי שכר פעולה של אותה מלאכה שאתבטל ממנה, והוא שיקבל משניהם בשוה. אבל אם אינו ניכר, כגון (שאינו לו מלאכה ידועה אלא) שאומר שמא יזדמן לי שכר בקניית סחורה וסרסרות, ובשביל זה מבקש שכר, אסור.

סידור הגט בשכר

ועי' בפירוש הרע"ב (בכורות ד, ו) שתוקף את רבני אשכנז, על שלוקחים הרבה כסף כדי לסדר גט, וז"ל ברבני אשכנז ראיתי שערוריה בדבר זה, שלא יבוש הרב הנסמך ראש ישיבה, ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד, והעדים החותמים על הגט שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד, ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו, ונותן הגט, בעל כרחו צריך שיתן לו כל חפצו. **וחושש אני לגט זה שהוא פסול, דהא תנן במתניתין הנוטל שכר לדון, דיניו בטילין, להעיד, עדותו בטלה.**

התוס' יו"ט (שם) מביא דבריו, וכתב שמהר"ר משה איסרלש ז"ל בהגהותיו לשו"ע (אבה"ע סי' קנ"ד) כתב עליו שאינו כלום. כי הוא מדמה דבר זה למה שאמרו הנוטל שכר לדון דיניו בטילים, ואינו ראה כי סדור הגט אינו דין אלא לימוד בעלמא. וכן העדים הואיל ומתנין עמהם שאם יקלקלו הגט שישלמו אותו, מכח זה מותר להם לקבל שכר הרבה, או מטעם דהעדים אסורים לישא הגרושה.

עדות שאינו מחויב להעיד

עוד כתה התו"ט שעל העדים מעיקרא לאו קושיא, כי כבר כתב הב"י (חו"מ ס"ס כ"ח) בשם שו"ת הרשב"א, שלא אמרו הנוטל שכר להעיד עדותו בטלה, אלא בעדים שנעשו עדים כבר שהם מצווים להעיד, ולא רצו להעיד עד שנטלו שכר, דומיא דנוטל שכרו לדון, שמצוה על ב"ד לדון בין איש לרעהו, אבל מי שאינו מחויב להעיד, ונוטל שכר לילך ולהיות עד אינו בדין זה. בקיצור האיסור ליטול שכר אינו אלא על דבר שהוא מחויב לעשות, ולא בדבר שהוא רשות אצלו.

והשתא דאיתת להכי אף בדיין יש לומר כן, שלא אמרו אלא בבאו לפניו לדין, אבל כשקובעין אותו להיות קבוע לדון,

זה אינו בכלל המצוה, שכשאינו קבוע היום יבואו לפניו ולמחר לפני אחר, ולפיכך כשנקבע רשאי להתנות בתחילת קביעתו ליטול שכר על כך ועל כך.

ועי' בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' ר"ל) שהיכא ששכרוהו הקהל כפועל והביאוהו ממקומו לכאן, והראו לו מקום לפרנסתו מגיטין וקידושין, א"כ הוא אינו נוטל פרס שלא כדין כלל, אולי הקהלות פעלו און שהטילו פרנסת הרב על אלו היחידים, אבל הוא אינו נוטל פרס מקידושין וגיטין כלל, אלא שזה הוא שכרו על עיקור ישיבתו בכאן, והראו לו מקום לגבות מבעלי חתנות וכדומה.

שכר בשביל קבורת המת

בשו"ת שואל ומשיב (מהדור"ק ח"ב סי' קנא) דן האם מותר ליקח שכר לקבורת המת, שהרי קבורת כל המתים הוא מצוה, כדכתיב כי קבור תקברנו, כמ"ש הרמב"ם (פט"ו מסנהדרין) ואף דשם אינו מבואר רק כל המלין את מתו עובר בלא תעשה, אבל כבר כתב (השו"מ) על הגליון שעובר ג"כ בעשה דקבור תקברנו, כמ"ש הרמב"ן בתורה על פסוק זה. ואף דבשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' שי"א) כתב להיפך במחכ"ת לא זכר דברי הרמב"ן. וא"כ עכ"פ במתי ישראל בודאי יש מצוה, ושייך מה אני בחנם.

וכתב השו"מ שכבר האריך התשבץ (ח"ג סי' י"ג) שיכולין ליטול שכר, ועי"ש שנשאל אודות תקנה שתיקנו שגובים כסף בשביל קבורה, ומזה נותנים שכר להקוברים, ומהנשאר נותנים לפדיון שבויים וכו' כפי ראות עיני הדיין. עד שנתעורר א' מהקהל ואמר עבירה גדולה היא זאת, ואיסור גמור הוא ביד החברים, ליקח שכר מנכסי המתים, אלא יתעסקו בחנם. וכשראו החברים זה, אמרו אנו נתכווננו לשכר ועשינו עבירה, אין אנחנו חפצים בזה, ועל זה נתבטלה החבורה.

התשב"ץ ענה להם, שקבורת מת שיש לו קרובין אינה מוטלת אלא על קרוביו, ומשו"ה הכהנים הם מטמאים לשבעה מתי מצוה שלהן, שאם הם לא יתעסקו בהם לא ימצאו קוברים. וכיון שהדבר הזה הוא ברור, אם החברים נדבה רוחם אותם להתעסק בכל המתים, ואינם רוצים להתעסק בהם עד שיקחו מממונו ענין קצוב, לא מפני זה אבדו שכר מצותם. עוד כתב שאין מצות הקבורה אלא להכניסו לקברו והחפירה הכשר מצוה היא. וכיון שהאדם יכול לחצוב קבר בחייו ואין מוטל על הרבים אלא להכניסו בקבר, שאי אפשר זה אלא ע"י אחרים, אם רוצה להטיל טורח החפירה על החיים רשאים ליטול מממונו כמו שהתנו.

ועי"ש (בשו"מ) שתמה על התשב"ץ שכתב לפלפל אם מותר ליטול שכר על הקבורה, והרי הוא ש"ס מפורש בסנהדרין (כו, ב) הנהו קבוראי דקברי נפשא ביו"ט ראשון של עצרת, שמתניהו רב פפא ופסלינהו, ופירש"י דמשום שכר ממון עוברין על ד"ת, והוה להו כרשע דחמס. משמע דבחול לא היה אסור כלל במה שנוטלין שכר, ופירש"י מוכרח דנוטלין שכר, דאל"כ לא הוי רשע דחמס.

ועי' בספר שדי חמד (מערכת שי"ן כלל כג) שדוחה הראיה דאולי נאמר שאפילו אם אסור ליקח שכר אינו נפסל בכך, ורק משום שחיללו את היו"ט, משום כסף פסלו אותם.

ממשיך השו"מ, שגדולה מזו מצינו דאף ביום טוב שני דרבנן מותר ליטול שכר, כמבואר בשו"ע (או"ח סי' תקכ"ו סעיף ה) ומקורו מדברי רי"ו כמבואר בב"י שם, וכפי הנראה רי"ו הוציא דין זה מהגמרא ההוא, דדוקא ביום טוב ראשון של עצרת פסלינהו, אבל ביום טוב שני מותר ליטול שכר.

השו"מ מסיק דאף שהתשב"ץ התיר לקבל שכר, ויש לו סמך בש"ס, אבל לא שמחויב לקבל שכר, ובפרט להפשיט מעניים את עורם ולהלין המתים בשביל זה. ובשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' ש"ל ושל"א) האריך לבאר שמותר ליטול שכר קבורה, וכתב המקור מהא דאמרו ב"ב (קיב) נמצא צדיק קבור בקרקע שאינו שלו. ובמחכ"ת זה אינו סמך רק למי שנקבר בעיר אחרת, אבל במת בעירו כל הציבור יש להם חלק בשדה בוכים, וע"כ לפענ"ד יפה עשו במה שעשו להם חבורה חדשה, כדי שלא ירבה המכשלה, ולא יתנוול המת ולהלינו שלא לכבודו.

תקיעת שופר

עי' בספר שדי חמד (מערכת ר"ה סי' ב אות יז) שדן האם מותר לקחת שכר כדי לתקוע בשופר בר"ה, שבפשטות אסור מטעם "מה אני בחנם", שאסור לקחת כסף לעשיית המצוות. ועי"ש שמביא דברי החקרי לב (בספרו מערכת לב) שהק' מהא דקי"ל בשו"ע (או"ח תקפה, ה) שהנוטל שכר לתקוע שופר בר"ה, או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות

ויו"ט, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה. משמע שסימן ברכה אין כאן, אבל גם איסור אין כאן. ורצה ליישב דלא נאמר האיסור אלא בדבר שא"א לעשות לעצמו, וצריך לחבירו שיעשה בשבילו, כגון רפואה, אז אסור לחבירו לקחת שכר, אבל בתקיעת שופר שיכול לתקוע לעצמו, א"כ אם חבירו תוקע בשבילו יכול לקבל שכר. אלא שמקשה על עצמו מהא דאמרינן "הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאי", הרי לן שמן הסתם א"א לתקוע לעצמו, ומוסיף השד"ח שהרי יש המון הלכות, וא"א לומר שכל אחד יתקע לעצמו.

עוד תי' שכל הדין שאסור לקבל שכר על מצוות, אינו אלא במצוה דאורייתא, אבל במצוה דרבנן אין איסור. ואע"פ שתקיעת שופר הוא מה"ת, זה אינו אלא שלש פעמים תר"ת, ומטעם ספיקא אנחנו תוקעים שלש פעמים תשר"ת תש"ת ותר"ת, אבל מה שאנחנו תוקעים תקיעות דמעומד ותקיעות דמיושב, וכ"ש מה שאנחנו משלימים למאה קולות, אינן חיוב מה"ת, ולכן שפיר יכול לקבל שכר.

התנו עם בעל התוקע שלא יוציא חלק מהקהל

בשערי תשובה (תקפה, ז) מביא בשם ספר בני יהודה, בכפר שיש י"ג בעלי בתים, וצריך לתת שכר הרבה להביא תוקע מרחוק, וששה רוצים ושבעה מעכבים, אין לומר בזה ניזיל בתר רובא, אלא המיעוט כופין את המעכבים, ואם המעכבים טעמם משום שהם עניים אין כופין, דביכול דיבור הכתוב, (אם זה יותר מחומש נכסיו) והששה יתנו כל הצריך. ודלא כשו"ת חוות יאיר (סי' קפ"ו) שצידד בזה ע"ש. ועיין בחו"י שכתב שאם הששה שנתרצו אומרים שאם חבריהם לא יתרצו יתנו עמו שלא יצאו רק הם, אם מתנים כך תנאם קיים, משום שאינם מחויבים להעמיד בעל תוקע לחבריהם, ואם התוקע מכין להוציא רק אלו ולא אלו בודאי לא יצאו, ואם יעבור על התנאי ויכוין להוציא כל השומעים, נ"ל דכל השומעים לא יצאו, דמיקרי התוקע שליח כמו הש"ץ, ושליח ששינה מדעת משלחו בטל שליחותו.

ותמה עליו השע"ת, דמה ענין תוקע לשליחות שהרי א"צ שיתקע כל אחד בעצמו, שנאמר דשלוחו כמותו וכאילו תקע בעצמו, רק מצוה עליו לשמוע, ואין חילוק בין אם עשאו שליח לתקוע לו או לא, רק כשמכוין להוציא.

השע"ת דחה דברי החו"י מצד דבתקיעת שופר המצוה הוא השמיעה, אבל משמע דבלא"ה היה מודה לחו"י שיש כאן משום שליחות, וזה פלא שבפשטות שומע כעונה אינו מטעם שליחות, אבל עי' בדברי הפרמ"ג בפתיחה הכוללת, שכתב שזה שיכול להוציא חבירו הוא מדין שליחות. ואע"פ שהם דברים מחודשים עד למאוד, אבל זה פשטות המשנה בברכות (פ"ה מ"ה) שהמתפלל וטעה סימן רע לו, ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו, **מפני ששלוחו של אדם כמותו**. ורבינו יונה שם מביא הסוגיא ריש פ"ב דקידושין, מנ"ל דשלוחו של אדם כמותו, משמע כדברי הפרמ"ג שיש כאן משום שליחות.

אבל יש להעיר על פסקו של החו"י, שאם נאמר שצריכים שליחות, אז נמצא שאלו ששילמו לא יצאו, משום שעשו תנאי בשליחותם, ולא נתקיים התנאי, אבל אלו שלא שילמו שפיר יצאו ידי חובתם, שהואיל והתוקע התכוון להוציאם למה שלא יצאו, ואצלם לא היה תנאי.

רופא

איתא בשו"ע (יו"ד ש"ל, ב) וז"ל הרופא, אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, **אבל שכר הטורה והבטלה, מותר**. ועי' בש"ך (ס"ק ד) שמסביר, דאבידת גופו היא, ורחמנא אמרה והשבותו לו, לרבות אבידת גופו, היינו שאסור לקחת שכר לעשיית המצוות.

ניתוח קוסמטי

ונראה ברור שכל זה אינו אלא ברפואה שהיא אבידת גופו, בדבר חיוני אע"פ שאינו פיקוח נפש, אבל רפואה שאינו חיוני לחולה, כגון השתלת שיניים, מותר לקחת מה שהוא רוצה, שאין כאן "אבידת גופו".

ועל מה שכתוב "והלימוד", כתב הש"ך (ס"ק ה) כלומר שלומד הרופא לחולה, או להתעסק עמו שיעשה לרפואתו כך וכך. ולפי"ז גם ללמד באוניברסיטה יהיה אסור בשכר, (אם לא שהוא שכר בטלה) אבל באוניברסיטה של גוים מותר.

ובסעיף ג' כותב השו"ע שמי שיש לו סמנים, וחבירו חולה וצריך להם, אסור לו להעלות בדמיהם יותר מן הראוי. ולא עוד, אלא אפילו פסקו לו בדמיהם הרבה, מפני צורך השעה שלא מצאו סמנין אלא בידו, אין לו אלא דמיהן. אבל

אם התנה בשכר הרופא הרבה, חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים. וכתב על זה הרמ"א ואף על פי שיש מצוה עליו לרפאותו, שכל מצות עשה דרמיה אכולי עלמא, אם נודמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין הממון מידו, ולא מפקיעין מידו חיוב שלהן.

בספר חכמת שלמה כתב לחלוק על המחבר, דמצינו חולקים בזה. דהנה במרדכי (ב"ק רמז קעב) הביא בשם מהר"ם וז"ל, טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו, אומר ר"מ (שו"ת מהר"ם מרוטנברג דפוס פראג סימן תצח) דהוא הדין לשכר שדכנין שאינו מחויב לתת לו כי אם שכר טרחו. אמנם ראיתי בספר אור זרוע (ב"ק סימן תנז) שפסק משום רבינו שמחה שחייב לתת לשדכן כל מה שהתנה ליתן לו, ולא דמי לטול דינר והעבירני, שבשכר שדכנין רגילין ליתן הרבה יותר מכדי טרחתם. והביא ראיה ממעשה שבא לפני ר"י באחד שעשה בהשבעה של שדים שהוחזרה הגניבה, ונדר לו זקוק אחד, ואחר שעשה המעשה והוחזר הגניבה לא רצה ליתן לו אלא שכר טרחו, ופסק ר"י דצריך ליתן לו כל מה שהתנה עמו, דבדבר כזה רגילין ליתן יותר מכדי טרחו וכו'. ושוב מצאתי כן בספר המצות משם ר"י דהוא הדין בענין רפאות דרך ליתן דמים מרובים ולא נאמר בזה ששחק בו, יע"ש. אם כן מוכח משם מדברי המרדכי שהקשה על המהר"ם ומדברי האור זרוע שמדמה רפואה להשבעת שדים, ולא ס"ל דהתם שאני דחכמתו מכר לו, דאם ס"ל הך חלוקא מה ראיה מביא הא"ז מפסק ר"י מהשבעת שדים, הרי שם י"ל חכמתו מכר לו ומה ראיה לשדכנות. וא"כ הרמ"א דפסק בהלכות אבידה (סימן רס"ד סעיף ז) כדעת המהר"ם, הוי ליה לחלוק דלדידיה גם כאן אין צריך ליתן לרופא יותר. ואף אם סבירא ליה לחלק בין שדכנות לזה, עכ"פ כיון דיש חולקים וס"ל דאין חילוק בין שדכנות לרופא או השבעת שדים וכו', למאן דפוטר בשדכן פוטר גם בזה, והוי ליה להביא דעה זו ג"כ שחולק על הרמב"ן (תורת האדם עמוד מה) דכאן, ועכ"פ לדינא אין להוציא מיד המוחזק כיון דיש חולקין, וצ"ע כעת בזה.

שכר בטלה

ועי' בספר נשמת אברהם שזה שכתוב ששכר בטלה מותר, זה אינו אלא היכא שיש לו עסק אחר בנוסף, ויש לו אפשרות לבקש שכר בטלה, אבל בזמנינו שכל פרנסתו היא מהרפואה אין כאן שכר בטלה. ועי"ש שמביא בשם הגרש"ז זצ"ל, שאם יש בידו להרויח ולקבל שכר גבוה בביה"ח של גוים, (ששם אין איסור כלל לקחת שכר, ואדרבה אסור לרפאות בחנם, מצד איסור לא תחנם), או שיש לו אפשרות להתעסק במחקר, אז נחשב כשכר בטלה. אך בעבור שהיה יכול ללמוד להיות רואי חשבון או עורך דין, לא נחשב כשכר בטלה, שעכשיו אין לו האפשרות להשתכר בדרך אחר. וכ"כ בשו"ת אגור"מ (יו"ד ח"ד סי' נב).

א"כ צ"ע על מה סמכו הרופאים שלוקחים שכר גבוהה בשביל עבודתם, וכתב הנשמת אברהם דאולי צ"ל דלכן מותר לקחת שכר מהחולים, שיהיה מספיק כדי פרנסתו, וכדי שיוכל להתעסק ברפואה, ולא לבזבז מזמנו לחפש פרנסתו ממקום אחר. ועי"ש שרוצה להסמך דבריו על דברי הרא"ש (בכורות פ"ד סי' ה) וז"ל והא דאמרינן (שם) שני דייני גזירות שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, ומוכח התם דבלא אגר בטילה דמוכח, שרי שאני התם דכל עסקיהם היו בזה ולא היו יכולין לעסוק בשום מלאכה, ואי אפשר למות ברעב, והיו צריכין ליטול כדי פרנסתם. וכן אילא ביבנה שהתירו לו חכמים ליטול שכר, לפי שהכל היו מביאין אליו בכוריהן כל היום, והיה צריך להיות בטל מכל מלאכה. אבל לפי"ז יהיה מותר כדי פרנסתם ולא שיהיו עשירים.

היתר של האגרות משה

שוב מצאתי בשו"ת אגרות משה (יו"ד ד, נב) שדן על שאלה הנ"ל איך רופאים לוקחים יותר משכר בטלה, ועי"ש שהשואל ר"ל שאין היתר ליקח יותר משכר בטלה, הגרמ"פ דוחה דבריו וכתב שאין ההיתר תלוי בשכר בטלה, אלא משום דידוע שיהודים יותר מרוצים טיפולם של רופאים יהודים, ומאחר שכמעט אין אחד שמוכן לטרוח ולהוציא ההוצאות הנדרשות להיות רופא, בלי שידע שיהיה מותר לו לקבל שכר כזה שנותנים, הוי ממילא כאלו התנו החולים מעיקרא שיתנו להם שכר כזה.

עוד כתב כדברי נכדו שאפשר שעצם הדין מיירי רק במי שיש לו פרנסה אחרת, שנתבטל ממנה לשמש כעת כרופא, אבל רופא שכל פרנסתו מרפואה, אינו שייך לגדרי שכר בטלה דהלא אין לו ממה להיות בטל. והרי הרופא צריך לפרנס עצמו, ומותר לו גם להתעשר מפרנסה זו דווקא. וזה כעין דברי הנשמת אברהם עפ"י הרא"ש. ואין לטעון (כותב הגרמ"פ) שעליו להשיג עוד פרנסה אחרת, שהלא ודאי שניחא להחולים שהרופא יתעסק רק ברפואה, ולא יבלבל מוחו וזמנו בשאר ענינים.

חולה עני

ע"י בשו"ת צ"צ אליעזר (חלק יד סימן כז, ב) שרופא המסרב לבקר חולה שאינו מסוגל לשלם, ב"ד כופין אותו לטפל בו חנם. מקור הדין הוא בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג יו"ד סי' תח) והוא הביא ראייה ממה שפוסק הרמ"א (יו"ד סי' רס"א) שאב שאינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחנם, רק בשכר, יש לב"ד לגעור במוהל זה, כי אין זה דרכן של זרע אברהם, ואדרבה מוהלים מהדרין שיתנו להם למול. ואם עומד במרדו, ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי שאין לו אב שב"ד חייבים למולו, ולכן ב"ד היו כופין אותו, מאחר שאין אחר שימול. וכ' הצ"א שיש להעיר בזה ולומר, דדון מינה ומינה, דמה התם במוהל מדגיש הרמ"א שם לכתוב דזה הדין שכופין אותו על כך למול בחנם, הוא דווקא כשאין אחר שימול, הוא הדין כן גם כאן לגבי רופא, וכשיש עוד רופא אין להטיל חובת הריפוי חנם על האחד יותר מעל משנהו, ובמקרה כזה יש איפוא חובת ב"ד בזה לסדר התנדבויות בתורנות, או לשלם לרופא מקופת הקהל ומכספי צדקה.

קבלת כסף ללימוד התורה

כתב הרמב"ם (תלמוד תורה ג, י) כל המשיים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חלל את השם ובוזה את התורה, וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים כל הנהגה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות. ובפרק א (הלכה ט) כתב שגדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים, ומהן סומים, ואף על פי כן היו עוסקין בתלמוד תורה ביום ובלילה, והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו.

מקור הרמב"ם הוא המשנה (אבות ד, ו) שרבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם. וכך היה הלל אומר, ודישתמש בתגא חלף, הא למדת כל הנהגה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם.

גדולי התנאים לא נטלו שכר

ועי"ש בפירושו המשניות שמאריך על גנות המקבל כסף כדי ללמוד, ויצא נגד האנשים שהטילו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, ועשו את המינויים התורניים לחוק מכסים, והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב, לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים העוסקים בתורה ותורתן אומנותן. וכל זה טעות, אין בתורה מה שיאמת אותו, ולא רגל שישען עליה בשום פנים.

ומביא ראיה מזה שהלל הזקן היה חוטב עצים ולומד לפני שמעיה ואבטליון, והוא בתכלית העניות, ומעלתו עד כי תלמידיו הם אשר הושוו למשה ויהושע, וקטן תלמידיו רבן יוחנן בן זכאי. ולא יסופק לבר דעת שאילו היה מסכים לקבל מבני דורו, לא היו מניחים אותו לחטוב עצים. וחנינה בן דוסא, אשר הקול קורא עליו, כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חניניה בני, וחניניה בני דיו קב חרובין מערב שבת לערב שבת, ולא ביקש מבני אדם. וקרנא דיין בכל ארץ ישראל, והוא היה משקה שדות, וכשהיו באים בעלי הדין, היה אומר או שתתנו לי מי שישקה במקומי כשאני מתעסק עמכם, או שתתנו לי שעור מה שאבטל מעבודתי, ואדון לכם. ולא היו ישראל בני דורם של אלו וזולתם לא אכזרים ולא שאינם גומלי חסדים, ולא מצאנו חכם מן החכמים שהיה מצבם דחוק שיגנה אנשי דורו שאינם מרחיבים לו, חלילה לה', אלא הם בעצמם היו חסידים, מאמינים באמת לעצמה, מאמינים בה' ובתורת משה, אשר בה הזכיה בעולם הבא, ולא יתירו לעצמם זה, ויסברו שהוא חלול השם אצל ההמון, לפי שהם יחשבו התורה למלאכה מן המלאכות אשר מתפרנסים בהן, ותתבזה אצלם, ויהיה עושה זה "דבר ה' בזה" (במדבר טו).

ועי"ש שמביא הסיפור שקרה אצל רבי טרפון שחשבו אותו לגנב ותפסו אותו ורצו לזרקו לים, וצעק, אוי לו לטרפון שזה הורגו, וכאשר שמע זה בעל הכרם, הניחו וברח, וכל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה ואומר, אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה, שכל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם.

עוד הביא מהמסופר בגמ' (ב"ב ח, א) שרבנו הקדוש פתח אוצרות חיטה בשנת רעבון, ואמר כל מי שרוצה לקחת פרנסתו יבוא ויקח פרנסתו, ובתנאי שיהיה תלמיד חכמים. ובא ר' יונתן בן עמרם ועמד לפניו, והוא אינו מכיר, ואמר לו פרנסני, ואמר לו באיזו גדר אתה מבחינת הלימוד, ואמר לו פרנסני ככלב וכעורב, רצונו לומר אפילו אין לי חכמה, וכמו שיפרנס ה' חיה טמאה ועוף טמא פרנסני, שאין עם הארץ פחות מהם. ונתן לו, שוב התחרט אחר כך על שפיתתו

בדבריו, ואמר אי לי שנהנה עם הארץ מנכסי. ואמרו לו אותם אשר הודיעם מה שארע, **אולי יונתן בן עמרם תלמידך הוא, אשר אינו רוצה ליהנות בכבוד תורה**, כל שאפשר לו זה, ואפילו בתחבולה, וחקר ומצא הדבר כן. הרמב"ם מסיים ששני אלה המעשים ישתיקו כל חולק בזה הענין.

דחיית הכס"מ את ראיות הרמב"ם

הכס"מ דוחה ראיותיו, שזה שהלל היה חוצב עצים אינו אלא בתחילת למודו, ולפי שהיה בזמנם אלפים ורבות תלמידים, אולי לא היו נותנין אלא למפורסמים שבהם, או שכל מי שהיה אפשר לו שלא ליהנות היה עושה, אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם, **התעלה על דעתך שהיה חוטב עצים**. גם מה שהביא מר' חנינא בן דוסא (ברכות יז, ב) אינה ראיה, שאם היה רוצה להתעשר לא היה צריך לשאול מבני אדם רק מן השמים היו נותנים לו, כמוזכר בתענית (כה, א) אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה, ואין דברינו אלא ברוצים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא באיסור. וקרנא (כתובות קה, א) שהיה מרויח שהיה בודק באוצרות יין איזה ראוי להתקיים, אותה אומנות יפה היא ובלא טורח גדול. ואין ספק שמי שחננו השם יתברך להתפרנס ממלאכתו, אסור לו ליטול.

ומה שהביא הרמב"ם מרבי יונתן בן עמרם כתב הכס"מ, שיונתן בן עמרם לפני משורת הדין הוא דעבד, וכמו שאמרו שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה. ואדרבה משם מוכח שאין איסור בדבר, דמשמע דווקא יונתן הוא דלא הוי מתהני הא אינך הווי מתהנו, דאי לאו הכי הוי ליה למימר שמא שום בן תורה הוא שאינו נהנה בכבוד תורה. ואם איתא דאסור, היאך לא נמצא שום אחד שיעמיד דבריו על דין תורה, אלא יונתן בן עמרם לבדו.

ומה שהביא מרבי טרפון עי' בשו"ת תשב"ץ (א, קמז) שאומר שלגבי האיסור להשתמש בכתר תורה יש בזה ב' דברים, הא' הנאה בכבוד תורה והשני השתמשות בכתרה של תורה, והנאה בכבוד תורה אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשות בכתרה של תורה, אבל הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידות יש נמנעין מזה, וזהו מעשה של יונתן בן עמרם, ומפני שאין איסור בדבר א"ר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד.

ומעשה דר"ט הוא ההשתמשות בכתרה של תורה וזה בודאי איסור גמור, והלשון מסייע דהתם אמרינן שאינו רוצה בכבוד תורה, והכא אמר אי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה והרי זה מפורש.

וענין ההשתמשות בכתרה של תורה שהוא אסור הוא על שני פנים. האחד מי שעוסק בתורה שלא לשמה ותחלת התעסקותו בה לא היה אלא כדי לעשות ממנה אומנות לחיות, והרי זה משתמש בכתרה של תורה לצרכו לא לצרכה, והרי הוא עושה כתר הקדש תשמיש של חול, ועל זה אין לו שכר בתלמודו לעוה"ב שהרי לא נתכוון אליו, וגם נעקר מן העוה"ז ונענש על שעשה כלי הקדש תשמיש של חול.

אבל מי שהוא גדול בתורה אם נוטל פרס בכבוד תורתו אין זה בכלל משתמש בכתרה של תורה כמו שחשב הרב ז"ל, כמו שלא היה משתמש בכתרה של תורה אביי כשאמר לחכמים כשלא עמדו מפניו ולא רב מובהק אנא, שהרי העטרה והקרדום שנאם התנא שוים ואינן אסורין אלא שלא יהא תחילת תשמישו לפני החכמים לשם זה אבל אם זכה בהם לשמם על זה אמרו וסוף הכבוד לבא וזהו כבודה של תורה. והשני הוא מי שפורע חובו או מסלק תביעותו מעליו בכתרה של תורה, שכיון שאין זה מחק התורה ולא חיוב שהטילה בו התורה שיפטרו בני אדם לחכמים מתביעותיהם והוא רוצה לפטור עצמו מתביעה בכבודה של תורה הרי זלזל בכבודה של תורה, וזהו ענין ר' טרפון שאותו איש שחשב שגנב לו הפירות סלק תביעתו מעליו כשאמר לו אי לי לטרפון שזה הורגו, שכששמע כך עזבו, והרי ר' טרפון נשתמש בכתר של תורתו בסלוק תביעה זו מעליו. ואפ"ה אמרינן התם שאלמלא שר"ט היה עשיר גדול היה מותר דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה שנ' ועבדך ירא את ה' מנעוריו. וכן נמי אם רוצה לסלק מעליו חיוב שהתורה פטרתו ממנו מפני כבוד תורתו כמו המסים והארנוניות מותר זהו מה שנראה לי בפירוש ענין זה, **ודברים מפורשים הם נתגלו לי בזכותם של הראשונים ז"ל שנהגו בזה היתר בעצמם**.

עוד כתב הכס"מ שהרמב"ם הביא עוד ראיה ממה שאמרו במי שאחזו (סז, ב) רב יוסף איעסק בריחייא רב ששת בכשורי אמר כמה גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. אבל כבר נזהר רש"י ז"ל מזה וכתב, דלרפואה היו עושים כן בימות השלג להתחמם ולהיזע.

כל הנותן דורן לת"ח כאילו הקריב ביכורים

הכס"מ מביא ראיה לשיטתו שמותר לקחת כסף כדי ללמוד, מהא דאמרו חז"ל (כתובות קה, ב) שלת דורון לת"ח שהוא כאילו מקריב ביכורים, והביאו ראיה מאלישע כמוזכר פרק שני דייני גזירות. וכן מצינו כשהיו הולכים לשאול לנביא היו נותנין לו דורון, ולפי הרמב"ם גם דורון אסור לו לקבל. ומצינו בר' יוחנן שהיה מפרנסו הנשיא כדאיתא בסוטה (כא, א).

ומסיק הכס"מ דכל שאין לו משרא שרי ליהנות, ורק לפני משורת הדין היו כאלה שלא רצו לקבל כסף.

ועי' עוד בפירוש רבינו יונה על התורה (פרשת אמר עמ' רכה - רכו) שגם הוא מתיר לקחת כסף כדי ללמוד, ועי"ש אחרי שמסביר שהתורה ציוותה לתת לכהנים ולוויים מתנות כהונה ולויה, כדי שיהיו פנויים לעבודה ולשירות, להורות את בני ישראל את כל החוקים ואת כל התורות, כתב שמכאן סמכו ראשי ישיבות לשלוח בכל קהילות ישראל לקבץ מהן נדבה לצורך בתי מדרשות שלהם מק"ו, שאתה נתמעט הלכבות ואין אדם יכול להשיג שום דבר חכמה אם יהיה לו עסק אחר עמה, וצריכין ממון לתלמידים כדי שתתקיים התורה. ובסוף דבריו שם מציין לדברי חז"ל שהנותן דורון לת"ח כאילו הקריב ביכורים, ולכן אין בעיא של "שונא מתנות יחיה".

ועי' באריכות בשו"ת התשב"ץ (ח"א קמא - קמז) שדן באריכות על כל הנושא, וכתב על הרמב"ם שהוא הפריז על מדותיו והטעה כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו, ומתוך שבא לכלל כעס בא לכלל טעות עד שקראם משוגעים. ואם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו, ולא נצרך ליטול פרס מהקהלות, מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מדה זו, הימותו ברעב או יתבזו מכבודם, או יפרקו עול התורה מעל צוארם, אין זאת כוונת התורה והמצות והתלמוד.

ועל מה שכתב הרמב"ם "שאין בתורה דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליה", כתב התשב"ץ ששכח או עזב מה שדרשו בו (יומא יח, א) הכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו, והשוו אדם חשוב לכהן, כמ"ש למעלה. ועוד אמרו (יומא עב, ב) בפירוש שתלמיד חכם בני עירו מצווין לעשות מלאכתו ועשו בזה דרשא מן התורה, כמ"ש למעלה, ועוד לא מצא ר"א רפואה לעם הארץ שיחיו אלא בשיהנו מנכסיהם לת"ח, ודרש זה ממקרא (כתובות קיא, ב). ומה יבקש הרב ז"ל יותר אמת בענין הזה מן התורה.

המשתמש בתגא חלף

והא דאמרינן ודאשתמש בתגא חלף, מסביר רבינו יונה התשב"ץ והכס"מ, שמייירי במי שאינו לומד אלא כדי שיהיה לו פרנסה מזה, אז הוי כקדושה לחפור בו, שמשתמש בתורה למטרת פרנסתו, אבל אם למד לשם שמים, אלא שאין לו ממה להתפרנס, אם לא שיטול שכר, מותר.

ולפי"ז יש לדון במי שלומד כדי לקבל סמיכה, שיהיה לו פרנסה כרב האם מותר, שאז הרי אינו לומד אלא בשביל שיתפרנס מזה.

עת לעשות לה'

ועי' בכס"מ שרצה לפרש כן גם בדברי הרמב"ם, שכוונתו שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד, אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו', והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה. ואפילו נאמר שאין כן דעת רבינו אלא כנראה מדבריו בפירוש המשנה קי"ל, כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור, וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה, אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי, והיתה התורה משתכחת ח"ו, ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר.

שכר ללמד תורה

לגבי נטילת שכר ללמד ג"כ נפסק בשו"ע (יו"ד רמו, ד) שמקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר. ואם לא מצא מי שילמדנו בחנם, ילמוד בשכר. ואע"פ שהוצרך ללמוד בשכר, לא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, אלא ילמד לאחרים בחנם. ומה שנהגו האידינא ללמד הכל

בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכח, שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו, שרי.